

ΓΙΩΡΓΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

Ο ΒΕΡΟΙΩΤΗΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ΚΑΙ ΟΣΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΝΕΟΣ ΤΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (13ος-14ος α.λ.) ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

(ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΚΒ' ΤΟΜΟΥ ΤΩΝ «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ»)

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1982

0.092
10

(1 an)

Διευθ. Βιβλιοθήκης Βιβλίου

[Handwritten signature]

8/8/84

ΔΩΡΕΑ
Σταχιδάκης Στ.

ΕΘΝΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αριθμός Εισαγωγής: 48082

Ημερομηνία Εισαγωγής: 1-8-84

Αριθμός Αποθήκης: 270092

TIEB

ΠΛ

Ο ΒΕΡΟΙΩΤΗΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ΚΑΙ ΟΣΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΝΕΟΣ ΤΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (13ος-14ος αιώνας) ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ*

1. Εισαγωγικά

Είναι αξιοπερίεργο και αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο όσιος της Θεσσαλονίκης Νικόδημος ο νέος έμεινε στην άφάνεια και στην άγνοια ακόμα και των ειδικών έρευνητών, αν και ο τρόπος της ζωής του και η κατοπινή του άκτινοβολία παρουσιάζουν ένδιαφέρον.

Ής δοϋμε όμως πρώτα τί γνωρίζομε για τον βίο και τα θαύματα του Νικοδήμου.

Μοναδική πηγή πληροφοριών για αυτόν είναι έγκωμιαστικό «Υπόμνημα», τό όποιο έγραψε ο γνωστός Θεσσαλονικιώτης ίερωμένος, έκκλησιαστικός συγγραφέας και ύστερα πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος, ο έπιλεγόμενος «Κόκκινος», και πρωτοδημοσίευσε ο Μ. Γεδεών στο «Άρχειον Έκκλησιαστικής Ίστορίας»¹. Αυτό θά αναδημοσιευτεί άσφαλώς στην έκδοση των συγγραμμάτων του μαζί με τά υπόλοιπα άγιολογικά έργα του Φιλοθέου².

Ο Γεδεών τό δημοσίευσε με τον τίτλο:

«ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ύπόμνημα εις τον όσιον πατέρα ήμών Νικόδημον τον νέον, τον έν τή σεβασμίη μονή του Σωτήρος ήμών Ίησου Χριστού του άληθινου Θεου

* Τό κείμενο αυτό διαβάστηκε (χωρίς τις ύποσημειώσεις) ως ανακοίνωση (29.5. 1982) στα πλαίσια του Γ' Πανελληνίου Συνέδριου (Θεσσαλονίκη, 29-30 Μαΐου 1982) της Έλληνικής Ίστορικής Έταιρείας.

1. Βλ. «Άρχειον Έκκλησιαστικής Ίστορίας», τ. 1, τεϋχος Β', Κωνσταντινούπολις 1911, σ. 175-185 και σ. 147, 151 και 186.

2. Βλ. Δημητρίου Γ. Τσάμη, Τά άγιολογικά Έργα του Φιλοθέου Κοκκίνου, πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ΕΕΘΣΠΘ 23(1978) 9-21. Τόν Νικόδημο αναφέρει στις σ. 10, 11, 13 και 18-19. Πρβλ. Β. Ψευτογκά, Ή έκδοση των συγγραμμάτων του Φιλοθέου Κοκκίνου, δ.π. 21(1976) 362 και του ίδιου, Φιλοθέου Κοκκίνου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Έργα, τ. 3, Λόγοι και όμιλίες, Θεσσαλονίκη 1979. Τό τελευταίο βιβλίο έπανεκδόθηκε και στη σειρά «Θεσσαλονίκης Βυζαντινοί Συγγραφείς», αριθ. 2, Θεσσαλονίκη 1981.

τῆ τοῦ Φιλοκάλλου».

Ὁ Μ. Γεδεών γνώριζε ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ ἦταν καταχωρημένο στὸν χειρόγραφο κώδικα 571 τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ποῦ εἶναι τοῦ 16ου αἰ., σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ κατάλογο τοῦ Σπυρ. Λάμπρου¹. Ἀπὸ τῆ σύντομη ὁμως αὐτὴ περιγραφή δὲν ἦταν δυνατό νὰ προκληθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν τῶν μνημείων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως καὶ τῆς μακεδονικῆς ἀγιολογίας, γιατί δὲν δηλωνόταν ὀλοφάνερα στὸν κατάλογο ὁ τόπος τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὄσιου.

Ἔτσι, ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν τρίστιχη ἀναφορὰ ποῦ κάμνει ὁ Ο. Ταφραλί γιὰ τὸν ὄσιο στὸ βιβλίον του γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη στὸν 140 αἰ². ἢ τὴν καταλογογράφηση τῆς κλασικῆς βιβλιοθήκης τοῦ F. Halkin «Ἑλληνικὴ ἀγιογραφικὴ βιβλιοθήκη»³, ὁ Νικόδημος ἀγνοοῦνταν. Καὶ ἴσως νὰ συνεχίζοταν αὐτὸ καὶ στὸ μέλλον, ἂν ὁ R. Janin δὲν καταπιανόταν καὶ μὲ αὐτὸν στὸ ἀξιόλογο βιβλίον του, ὅπου γράφει γιὰ τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια τῶν μεγάλων βυζαντινῶν κέντρων⁴. Ἐκεῖ δημοσιεύτηκε καὶ ἡ πρώτη περιεκτικὴ περίληψη τοῦ βίου του. Ἄρκει νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ ὁ πολὺς V. Laurent θεωροῦσε ἀνέκδοτο τὸ Ἐγκώμιον γιὰ τὸν Νικόδημο σὲ ἄρθρον του γιὰ τὸν Φιλόθεο, ποῦ δημοσιεύτηκε 24 χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ του ἀπὸ τὸν Μ. Γεδεών⁵. Στὴν ἄγνοια αὐτὴ συνέβαλε καὶ τὸ

1. Βλ. Σπυρ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τ. 2, Κανταβρυγία 1900, σ. 399: Παντελ. 571, 6078, Χαρτ. 8 (0,205 x 0,15) XVI (φ. 259): 8 (φ. 248-257). «Φιλοθέου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Νικόδημον τὸν νέον τὸν ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῆ τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τῆ τοῦ Φιλοκάλλου». Ἀρχή: «Ἀλλὰ τίς ἂν παραδράμοι τῷ λόγῳ τὸν μέγαν τῷ ὄντι ἐν ἀσκηταῖς Νικόδημον». Ὁ κώδικας γράφτηκε (τέλειωσε) τῆ 17.4.1522.

2. Ο. Tafraли, Thessalonique au quatorzième siècle, Παρίσι 1913, σ. 146.

3. F. Halkin, Bibliotheca hagiographica graeca, τ. 3, Βρυξέλλαι 1957, ἐκδ. 3η, σ. 54, ἀριθμ. 2307.

4. R. Janin, Les églises et les monastères des grands centres byzantins, Παρίσι 1975, σ. 400.

5. Βλ. V. Laurent, στὸ ἄρθρον του Φιλόθεος Κόκκινος, ποῦ δημοσιεύτηκε στὸ D. T. C., XII, 2 (1934-1935) 1498-1509 καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη 1506. Τοῦτον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Σταυρὸς Ἰ. Κουρούσης, στὸ ἄρθρον του γιὰ τὸν Φιλόθεο, στὴ Θ.Η.Ε. 11 (1967), στήλες 1119-1126 καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη 1124, παραπέμποντας στὸ βιβλίον τοῦ Halkin, ὅπου ὁμως ρητῶς μνημονεύεται ἡ δημοσίευση τοῦ Ἐγκωμίου ἀπὸ τὸν Γεδεών. Τὸν θάνατο τοῦ Νικόδημου τοποθετεῖ (ὁ Σ. Ι. Κουρούσης) στὸ 1321 καὶ τὸν θεωρεῖ (τὸν Νικόδημο) πνευματικὸ πατέρα τοῦ Φιλοθέου. Δὲν ἀναφέρει, ὅπως θὰ περίμενε κανένας, τὸν Νικόδημο οὔτε ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης, στὸ «Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», Ἀθῆναι [1958], σ. 356, ἂν καὶ ἀσχολήθηκε καὶ ὁ ἴδιος

γεγονός ότι η εκκλησία του όσιου πρέπει να καταστράφηκε νωρίς από πυρκαϊά. Άλλωστε, την ίδια τύχη είχε και ο έγκωμιαστής του Νικοδήμου Φιλόθεος, άφοϋ μόλις πριν 11 χρόνια δημοσιεύτηκε ο βίος και η άκολουθία του και έτσι πληροφορούμαστε πιά σίγουρα και χωρίς άμφιβολίες ότι και ο Φιλόθεος είχε τιμηθεϊ και ως άγιος και όχι μονάχου σάν δραστήριος ίερωμένος, ήσυχαστής, οίκουμενικός πατριάρχης και παραγωγικός εκκλησιαστικός συγγραφέας, όπως τον ξέραμε μέχρι τώρα¹.

Και φαίνεται ότι αν τελικά ο όσιος Νικόδημος έχασε την αϊώνια ήσυχία του, τούτο είναι τυχαίο γεγονός και οφείλεται μάλλον στην έξαρση του ένδιαφέροντος των ειδικών έπιστημόνων, που παρατηρείται ιδιαίτερα στα τελευταία χρόνια γύρω από τον έντοπισμό, την ταύτιση και τη συγκέντρωση των στοιχείων, που αναφέρονται στα μοναστήρια και στις εκκλησίες, κυρίως της Θεσσαλονίκης. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειάς τους οί μελετητές καταπιύστηκαν εύκαιριακά και με τη διερεύνηση των ειδήσεων, οί όποιες περιέχονται στο σχετικό κείμενο του Φιλοθέου, γιατί σχετίζονται αυτές και με ένα μοναστήρι της Θεσσαλονίκης, που είναι γνωστό ως μονή Φιλοκάλλους ή Φιλοκάλου ή Φιλοκάλλη, μιά και ο Νικόδημος ήταν μοναχός του μοναστηριού αυτού. Έτσι, το πιο πάνω «Υπόμνημα» του Φιλοθέου προσέχτηκε περισσότερο, διότι περιέχει όρισμένες πληροφορίες και για το μοναστήρι, όπως σημειώθηκε.

Τά σχετικά θέματα έρευνήσε πριν 4-5 χρόνια το μέλος της εταιρείας μας και μελετήτρια της βυζαντινής τέχνης δ. Άννα Τσιτουρίδου. Τά συμπεράσματά της ανακοίνωσε στο Συμπόσιο, που έγινε τον Δεκέμβριο του 1979, στο Βελιγράδι, για τον Νιεμανίδη Σάββα (τον άγιο Σάββα) και περιλήφθηκαν στα Πρακτικά του².

Με άφορμή το μελέτημα αυτό ο καθηγητής κ. Γεώργιος Ι. Θεοχαρίδης συνέχισε και προχώρησε την έρευνα δημοσιεύοντας τά πορίσμα-

με τη μελέτη και την καταλογογράφηση χειρογράφων του Άγίου Όρους, έγραψε τό βιβλίο του αυτό στα 1935 (βλ. τή σ. κη του προλόγου του) και μνημονεύει (σ. 356) άλλους (τρεις) όσιους-όσιομάρτυρες με τό ίδιο όνομα.

1. Βλ. Βασιλείου Λ. Δεντάκη, Βίος και άκολουθία του Άγίου Φιλοθέου (Κοκκίνου), Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1353-1354 και 1364-1376), του Θεολόγου, Άθηναι 1971. Ο συναξαριστής του άγνοούσε ή, πάντως, δέν μνημονεύει τό «Υπόμνημα» του Φιλοθέου στα έργα του. Βλ. δ.π., σ. 93, παράγρ. 36.

2. Βλ. Ана Цитуриду, Манастир Филокал у Солуну. Sava Nemanjić-Sveti Sava Istorija i predanje, Βελιγράδι 1979, σ. 263-268. Για τό μοναστήρι αυτό είχε γράψει ωρίτερα ο καθηγητής Μιχαήλ Θ. Λάσκαρις στην ένδιαφέρουσα μελέτη του «Ναοί και μοναί Θεσσαλονίκης τό 1405 εις τό όδοιπορικόν του εκ Σμολένσκ Ίγνατιου», τόμος Κωνσταντίνου Άρμενοπούλου, ΕΕΣΝΟΕΠΘ 6 (1952) 315-344 και συγκεκριμένα στις σ. 322-324, όπου συγκέντρωσε και τη μέχρι τότε γνωστή βιβλιογραφία.

τά του στὸν περσινὸ τόμο τοῦ περιοδικοῦ «Μακεδονικά»¹.

Τὸ μελέτημα τοῦ κ. Θεοχαρίδη ἦταν τὸ ἔναυσμα, τὸ ὁποῖο μὲ ὥθησε στὴν ἀπόφαση νὰ ἀσχοληθῶ καὶ ἐγὼ μὲ τὸ θέμα, συγκεντρώνοντας ὅσα στοιχεῖα ὑπῆρχαν γιὰ τὸν συμπατριώτη ὄσιο, ἀπομονώνοντας ὁμῶς αὐτὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα εἰδικὰ ζητήματα, ποὺ προκύπτουν γύρω ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη, μὲ σκοπὸ νὰ ἐξετάσω μονάχα τὴ ζωὴ τοῦ Νικοδήμου καὶ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται ἄμεσα μὲ αὐτόν.

Στὴν προεργασία τῆς μελέτης μου αὐτῆς εἶχα τὴν πολύτιμη συνδρομὴ μερικῶν πνευματικῶν φίλων, ὅπως τοῦ καθηγητῆ κ. Γεωργίου Θεοχαρίδη, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔστειλε φωτοτυπία τῆς μεταφράσεως (ποὺ ἔκαμε γι' αὐτόν ὁ κ. Εὐάγγ. Ν. Κυριακούδης) στὰ ἑλληνικά τῆς μελέτης τῆς δ. Ἄννας Τσιτουρίδου καὶ τοῦ ἐπ. καθηγητῆ τῆς Θεολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἀποστόλου Γλαβίνα, ὁ ὁποῖος μὲ προμήθευσε ἐπανελημμένα φωτοτυπίες τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Μ. Γεδεῶν κ.ἄ. συγγραφέων. Τοὺς εὐχαριστῶ λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῆ θέση αὐτῆ, ἔπως καὶ τὸν φίλο φιλόλογο καθηγητῆ καὶ συγγραφέα κ. Θωμᾶ Γαβριηλίδη, ὁ ὁποῖος ἀπέδωσε γιὰ λογαριασμό μου στὴ νεοελληνικὴ τὸ κείμενο τοῦ Φιλοθέου.

2. Ἡ ζωὴ τοῦ Νικοδήμου

Πρέπει ὁμῶς νὰ καταστρώσουμε πῶς «τὸ συναξάρι» τοῦ ὁσίου Νικοδήμου μὲ βᾶση τὸ «Ἐπόμνημα» τοῦ Φιλοθέου. Ὑστερα θὰ ἐξετάσουμε μερικὰ προβλήματα, ποὺ προκύπτουν.

Ὁ ὄσιος Νικόδημος γεννήθηκε στὴ μακεδονικὴ Βέροια στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 13ου αἰ.

Καταγόταν ἀπὸ τὴν πιὸ σπουδαία οἰκογένεια αὐτῆς τῆς πόλεως. Ἡ ἀκμὴ του συνέπεσε μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β' (1282-1328), τοῦ Παλαιολόγου.

Διακρινόταν γιὰ τὸν καλὸ καὶ θρησκο χαρακτήρα του. Ἔτσι ἔγινε μοναχὸς στὴ γενέτειρά του, ὕστερα ὁμῶς τὴν ἐγκατέλειψε καὶ ἔγινε ἄσκη-

1. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα σημαντικὴ μονὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ μονὴ Φιλοκάλλη, «Μακεδονικά» 21 (1981) 319-348, ὅπου (σ. 324) δέχεται τὴν ἀποψη τῆς Ἄννας Τσιτουρίδου (δ.π., σ. 266), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Νικόδημος φέρεται σάν τρίτος μυροβλήτης τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ κειμένου τοῦ Φιλοθέου (δ.π., σ. 181-182), τὸ λείψανό του ἀνέδιδε ἀπλῶς «εὐωδία» καὶ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς λατρείας του δὲν ἀνέβλυζε μύρο. Ἐπομένως, δὲν ἦταν μυροβλήτης ὁ Νικόδημος. Τὴν ἐπισήμανση αὐτὴ ὀφείλω σὲ φίλους σύνεδρους, ποὺ μοῦ ἐπέστησαν τὴν προσοχὴ, πρὶν διαβάσω αὐτὴ τὴν ὁμιλία μου καὶ γι' αὐτὸ τοὺς εὐχαριστῶ.

τής, άφοσιωμένος κάθε μέρα στη μελέτη και στη σκληρή ζωή του άναχωρητή.

Διανύοντας τὰ τελευταία χρόνια τῆς ζωῆς του κατέληξε στη Θεσσαλονίκη, αφού πέρασε προηγουμένως από πολλούς τόπους, πού παρουσίαζαν έντονη μοναστική κίνηση, ζώντας σαν άπομονωμένος έρημίτης. Στη μακεδονική όμως πρωτεύουσα διάλεξε κοινόβιο μοναστήρι, γιατί ήθελε πιά νά ώφεληθει και από τὰ πλεονεκτήματα τῆς ομαδικῆς, κοινοβιακῆς διαβίωσης. Έτσι, έγινε μοναχός στο μοναστήρι, πού ονομαζόταν «του Φιλοκάλλη». Κατάφερε νά έντυπωσιάσει για τήν εὐπείθεια και τήν ύπακοή του πρὸς τὸν ἡγούμενο και τήν προσήνείά του πρὸς τοὺς ἄλλους ἀδελφούς.

Φαίνεται όμως ότι αὐτοὶ έντυπωσιάστηκαν περισσότερο, και μάλιστα σοκαρίστηκαν, από τήν υπόλοιπη συμπεριφορά του Νικοδήμου, γιατί έκαμνε παρέα με πόρνες τῆς Θεσσαλονίκης και ἔδινε τήν έντύπωση, πώς περνούσε τῆ ζωῆ του γλεντοκοπώντας¹, γεγονός για τὸ ὁποῖο τὸν κατηγορούσαν ὅλοι, ἐνῶ ὁ ἡγούμενος τὸν ἄφηνε αρκετὲς φορές έξω από τὸ μοναστήρι. Ὁ Νικόδημος ἔδειχνε μεγάλη ὑπομονή και καρτερία, ὄντας δοσμένους ὁλότελα στὸν Χριστό.

Για νά γλιτώσει ὁ ἡγούμενος από τὸν ιδιόρρυθμο μοναχό του, ἔστειλε τὸν Νικόδημο νά δουλέψει σὲ «προάστεια», δηλαδή σὲ ἀγροτικό μετόχι του μοναστηριοῦ, για νά φροντίζει τὰ χωράφια του. Ὁ Νικόδημος ἦταν ἐξαιρετικά ὀλιγαρκῆς και λιτοδίαιτος και ὅσα δικαιούνταν τὰ πρόσφερε σὲ φτωχοὺς πού συναντοῦσε ἢ σὲ πόρνες, με τὸν ὄρο όμως νά μη ἐκδίδονται ἀλλὰ νά συζητοῦν μαζί του.

Τοῦτο ἐξόργισε τοὺς «προστάτες» τῶν πορνῶν και οἱ κακοποιοὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν με τὰ μαχαίρια τους. Ὁ Νικόδημος, μόλις ἀνασαινοντας και ὄντας έντελῶς ἀδύναμος, ζήτησε νά τὸν μεταφέρουν στο μοναστήρι του, ὅπως και ἔγινε, ἀλλὰ ὁ ἡγούμενος δὲν ἔπέτρεπε τήν εἰσοδό του σ' αὐτό. Τὸν κοινώνησαν λοιπὸν έξω από τήν πύλη του, ὅπου και πέθανε, ἐνῶ ἦταν σὲ ἡλικία 40 χρόνων ἢ και κάπως μεγαλύτερος.

1. Ὑπάρχει κάποια πιθανότητα ὁ Νικόδημος νά ἀνήκε στήν κατηγορία ἐκείνη τῶν πρωτοχριστιανῶν-μοναχῶν («ἐγκρατῶν»), οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ἁμαρτία τήν πρόκληση του θαυμασμοῦ τῶν συνανθρώπων τους, λόγω τῆς ἐνάρετης ζωῆς τους και γι' αὐτὸ καμώνονταν τοὺς ἀνήθικους κ.λ. ἢ τοὺς τρελοὺς («σαλοῦφι»). Ἐμειναν αὐτοὶ γνωστοὶ σαν «σαλοὶ διὰ [τὸν] Χριστόν». Βλ. σχετικὰ στοῦ Χ ρ ῆ σ τ ο υ Γ ι α ν ν α ρ ᾱ, Οἱ κατὰ Χριστόν «σαλοὶ» και ἡ ἄρνηση τῆς ἀντικειμενικῆς ἠθικῆς, «Χριστιανικὸν Συμπόσιον, Ἴσπανίω», ἐπιμέλεια Κ. Τσιρόπουλου, Ἀθήνα 1970, σ. 65-71, ὅπου και βιβλιογραφία. Πρβλ. στοῦ Β α σ ι λ ε ἰ ο υ Κ. Σ τ ε φ α ν ἰ δ η, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἔκδ. 3η, Ἀθήνα 1970, σ. 153, και στοῦ Ἀ θ α ν α σ ἰ ο υ Γ ρ. Γ ε ρ ο μ ἰ χ α λ ο ῦ, Ὁ μοναχικὸς βίος, ἔκδ. 3η, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 50.

Τὸν ἔθαψαν κοντὰ στὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη.

Δὲν ἄργησε ὁμως νὰ ἔλθει ἡ τιμωρία τῶν δολοφόνων του, γιατί ἔπεσαν (κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη) στὰ χέρια «Λατίνων», οἱ ὁποῖοι τοὺς σκότωσαν.

Μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια, μερικοὶ Θεσσαλονικεῖς βρέθηκαν στὸν τόπο, ὅπου εἶχαν θάψει τὸν Νικόδημο. Τοὺς ἐντυπωσίασε ἡ εὐωδιά πού ἀναδύονταν σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ. Μετὰ ἀπὸ ἔρευνα πού ἔκαναν ἀνακάλυψαν τὸ σκήνωμά του, τὸ ὁποῖο παρέμενε ἀναλλοίωτο καὶ ἀκέραιο.

Τὸ γεγονός τοῦτο διαδόθηκε σ' ὀλόκληρη τὴ Θεσσαλονίκη, μάλιστα δὲ τὸ πληροφρήθηκε καὶ ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτορας, ὁ ἀγαθότατος Ἀνδρόνικος Β', πού ἔτυχε νὰ παρεπιδημεῖ στὴ Θεσσαλονίκη. Κατόπιν τούτου μὲ τιμὲς σήκωσαν τὴ σορὸ τοῦ Νικοδήμου καὶ τὴν κήδεψαν πάλι μὲ μύρα καὶ μὲ λινὰ σεντόνια. Ἦταν παρὼν ὁ ἀρχιερέας καὶ συμμετεῖχε ὁ λαὸς τῆς πόλεως. Ὑστερα, ἐπανατοποθέτησαν τὴ σορὸ στὸ ἴδιο μέρος, πού ἔγινε προσκύνημα τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι προσέτρεχαν στὴν ἐκκλησία τοῦ ὀσίου γιὰ νὰ γιαντρευτοῦν.

Ἀπὸ τὰ πολλὰ θαύματα τοῦ Νικοδήμου μνημονεύονται τρία:

Τὸ πρῶτο ἀναφέρεται σ' ἓνα Σέρβο (Τριβαλλὸ) στὴν καταγωγὴ, στὸν Γεώργιο Καραβίδη, πού προερχόταν ἀπὸ τὴ Δαλματία, εἶχε αὐτομολήσει στοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ζοῦσε στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπάσχε λοιπὸν ἀπὸ ἀθεράπευτη παράλυση καί, ἀφοῦ ταλαιπωρήθηκε πολὺ μὲ τοὺς γιαντροὺς, θεραπεύτηκε ἀπὸ τὸν Νικόδημο, στὸν τόπο ὅπου βρισκόταν ἡ ἱερὴ σορὸς του.

Τὸ δεύτερο ἀφοροῦσε σὲ κάτοικο τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἐπισκεφτόταν συχνὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὄντας στὴ συνοδεία τοῦ αὐτοκράτορα. Ὄταν πῆγε νὰ προσκυνήσει τὸ σκήνωμα τοῦ Νικοδήμου, ζήτησε νὰ πληροφρηθεῖ λεπτομέρειες ἀπ' τὴ ζωὴ του. Σὰν ἔμαθε τὰ σχετικὰ ἔκανε πονηρὲς σκέψεις στὸ μυαλό του γιὰ τὸν ὄσιο. Ἐτσι, ὅταν πῆγε νὰ προσκυνήσει τὴ σορὸ του καὶ ἐνῶ φιλοῦσε τὸ σῶμα τοῦ Νικοδήμου, ἡ σορὸς του σηκώθηκε καὶ κρεμάσθηκε ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ἁπιστου, γεγονός πὺ συνέχιζόταν γιὰ πολὺ χρόνον καὶ τὸν ταλαιπωροῦσε. Χρειάστηκαν οἱ θερμὲς ἰκεσίες τῶν παρευρεθέντων γιὰ νὰ πάψει τὸ μαρτύριό του, μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ χριστιανὸς αὐτὸς ἔγινε πιστὸς κήρυκας καὶ λάτρης τοῦ ὀσίου.

Τὸ τρίτο θαῦμα τοῦ Νικοδήμου σχετίζεται μὲ τὴν κλοπὴ ἐνὸς δοντιοῦ του ἀπὸ ἄρρωστη γυναίκα. Ἀρχισαν ὁμως τὰ βάσανά της, πὺ τέλειωσαν μονάχα ὅταν τὸ ἐπέστρεψε.

Μετὰ ἀπὸ ὀλα αὐτὰ οἱ μοναχοὶ τοῦ μοναστηριοῦ Φιλοκάλλη ἔκτισαν ἐκκλησία κονιὰ στὴ μονὴ τους, ὕστερα ἀπὸ ὑπόδειξη καὶ μὲ χρήματα τοῦ

αυτοκράτορα. Τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη (καὶ συνεπῶς καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου), ὅπως ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Γ. Ι. Θεοχαρίδη, βρισκόταν στὴν περιοχή τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Ὁρφανοῦ, τῆς Θεσσαλονίκης¹.

Ὁ Φιλόθεος, τελειώνοντας, γράφει ὅτι τὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ Ἐγκώμιό του συνέλεξε (ψηφίδα-ψηφίδα) ἀπὸ διαφόρους, οἱ ὅποιοι ζοῦσαν ἀκόμα καὶ ἤξεραν τὰ γεγονότα, μιά καὶ τίποτε δὲν βρῆκε γραμμένο γιὰ τὸν ὄσιο. Ὑστερα, προσφωνεῖ τὸν ὄσιο καί, μεταξὺ τῶν ἄλλων, τὸν ἀποκαλεῖ ἐπίπτη καὶ κληρονόμο, διάδοχο τῆς οὐράνιας Ἱερουσαλὴμ. Τέλος, ἀναφέρει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος (δηλαδὴ ὁ Φιλόθεος) διατέλεσε ἡγούμενος τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Φιλοκάλλη, τὸ ὁποῖο (μοναστήρι) θεωρεῖ σπουδαῖο.

3. Τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν

Α'. Ἐντυπωσιάζει, πρῶτα-πρῶτα, τὸ δεδομένο ὅτι δὲν διασώθηκε (ἴσως καὶ νὰ μὴ γράφτηκε), ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἐγκώμιό τοῦ Φιλοθέου, ἄλλο κείμενο γιὰ τὸν Νικόδημο, ἂν καὶ εἶναι μιὰ ἐξαιρετικὴ περίπτωση ἑνὸς ιδιόρρυθμου ὁσίου, ποῦ ἦταν ἅγιος τῆς ξακουστῆς Θεσσαλονίκης, δηλαδὴ τῆς πόλεως μὲ τὴν τόσο πλούσια πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ζωὴ καὶ ὑπῆρχε κτισμένη καὶ ἐκκλησία στὴ μνήμη του.

Β'. Παρατηρῶ, ὕστερα, ὅτι καὶ στὸ κείμενο αὐτὸ τόσο ἡ Βέροια ὅσο καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἀναφέρονται σὰν πόλεις τῆς «Θετταλίας». Κάτι τέτοιο δὲν εἶναι βέβαια πρωτοφάνερο, ἀφοῦ καὶ στοὺς τίτλους τῶν μητροπολιτῶν τῶν δύο πόλεων συναντᾶμε τὴν ἴδια λέξη². Ἄλλωστε καὶ ὁ περίφημος ζωγράφος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, στὴ Βέροια, Γεώργιος Καλλιέργης, παινεύεται ὅτι εἶναι ὁ καλύτερος ὁλόκληρης τῆς Θετταλίας, δηλαδὴ τῆς Μακεδονίας³. Ἐξάλλου, ἔχει διευκρινισθεῖ πιά ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ὅτι (ἰδιαίτερα στὰ βυζαντινὰ χρόνια) ἡ σημερινὴ ξδαφικὴ περιοχή τῆς ἑλληνικῆς Μακεδονίας ἀναφερόταν συχνὰ σὰν τμήμα

1. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, ὁ.π., σ. 337 κ.έ. καὶ κυρίως σ. 344-347. Πρβλ. ὁμως S. K i s a s, Σερβικὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα στὴ Θεσσαλονίκη (στὰ σερβικά), «Zograf» 11 (1980) 39-42, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη δὲν πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικολάου.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς, τ. 2, Βυζαντινοὶ Χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 157-158 καὶ σ. 17, 64 καὶ 178, σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Βλ. Στυλ. Πελεκανίδη, Καλλιέργης, ὄλης Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος, Ἀθῆναι 1973, σ. 7 κ.έ. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 17 καὶ 178-179.

τῆς Θράκης¹ ἢ καὶ τῆς Θεσσαλίας² καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ προκάλεσε καὶ δημιουργεῖ ἀκόμα καὶ στοὺς σημερινοὺς ἱστορικοὺς πολλὰς δυσκολίες, ἐμποδίζοντας τὴν προσπάθειά τους νὰ ἀπαντήσουν σὲ ἐρωτήματα γύρω ἀπὸ τὸν τοπογραφικὸ ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ταύτιση πόλεων καὶ τοποθεσιῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τὸ δεδομένο αὐτὸ κάμνει πιὸ δύσκολη τὴν κατάρτιση καὶ συμπλήρωση τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων, ὅταν μάλιστα τύχαινε περισσότερες πόλεις (ἔδρες ἐπισκόπων) νὰ εἶχαν τὸ ἴδιο ὄνομα, ὅπως συμβαίνει, π.χ., μέ τὴ μακεδονικὴ Βέροια καὶ τὴν ἄλλοτε Βερόη ἢ Βέροια τῆς Θράκης, τὴ σημερινὴ Στάρα Ζυγκόρα τῆς Βουλγαρίας κ.ἄ.³

Γ'. Ὁ Φιλόθεος ἐξυμνεῖ τὴ γενέτειρα τοῦ Νικοδήμου Βέροια, γράφοντας: «...ἥτις ἄρα κατὰ φύσιν καὶ θέσιν καὶ ἄλλοις πολλοῖς προτερήμασιν εὖ ἔχουσα, ἐπ' οὐδενὶ τούτων ὅμως, ὡς ἐπὶ τῷ οἰκείῳ τῷ δε καρπῷ, τῷ ραυμαστῷ φημι Νικοδήμῳ, ἐγκαλλωπίζεται». Οἱ ἐπαινοὶ αὐτοῖ γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῆς πόλεως δὲν εἶναι πρωτάκουστοι, ἀφοῦ παρόμοιους ἀναφέρουν καὶ ἄλλοι γνωστοὶ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὅπως π.χ. ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης⁴, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός⁵, ὅπως καὶ ὁ συντάκτης ἢ οἱ συντάκτες τῶν ἀνεκδότων κειμένων ποὺ γράφτηκαν γιὰ τὸν ὄσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ὁ ὁποῖος ἐξῆσε τὸ ἀργότερο τὸν 12ο αἰ.—ὅπως

1. Βλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς Μέσους Χρόνους (285-1354), Θεσσαλονίκη 1930, σ. 46, 215 κ.έ. καὶ 363. Γιὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, βλ. Δημητρίου Σαμαράρη, Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 22 κ.έ. Γιὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο βλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, δ.π., σ. 13-19, 27, 59, 143, 158 καὶ 164. Γιὰ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὄρου Μακεδονία βλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 1 καὶ 2 (χάρτης 1: Ἡ «μείζων» Μακεδονία).

2. Βλ. Ἀννης Π. Ἀβραμέα, Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν, Ἀθήναι 1974, καὶ κυρίως τίς σ. 17-39, ὅπου καὶ βιβλιογραφίαι. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, δ.π., σ. 17, 64 καὶ 167.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, δ.π., σ. 13-19, 27, 59, 162-164, πρβλ. δὲ καὶ σ. 30, σημ. 4, καὶ τ. Ι, Βέροια 1960, σ. 51, 56, 77, 171-172 καὶ 212, τοῦ ἴδιου, Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Βέροιας, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 15, τοῦ ἴδιου, Ἀνεκδότος ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρος Ἀρσενίου, μητροπολίτου Βεροίας (14ος ἢ 15ος αἰ.), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 16, σημ. 1, τοῦ ἴδιου, Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας, Βέροια 1961, σ. 17-18, καὶ τοῦ ἴδιου, Πέντε πόλεις καὶ χωριά μέ τὸ ὄνομα Βέροια, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1968, σ. 105-107.

4. Βλ. Ἰ. Καμενιάτου (ἢ Καμενιάτου), Εἰς τὴν ἀλυσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς «Θεοφάνους Συνεχισταί», ἔκδ. Βόννης 1838, σ. 496. Βλ. καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ G. Böhling, Βερολίνο-Ἐδιμβούργο 1973, σ. 8. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 106-107, ὅπου (σ. 107, σημ. 1) ἡ παραπομπὴ στὸν Καμενιάτη τυπώθηκε λάθος (δηλαδὴ σ. 494 ἀντὶ 496).

5. Βλ. Ἰ. Καντακουζηνόυ, Ἱστορία, ἔκδ. Βόννης (1828-1832), τ. ΙΙ, σ. 351 καὶ 354, καὶ τ. ΙΙΙ, σ. 120. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, δ.π., σ. 107.

ἀποδείχτηκε τελευταία¹—και πολλοί άλλοι συναξαριστές και ὑμνογράφοι. Βέβαια, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε τὶς γνωστὲς και συνηθισμένες ὑπερβολὲς και τὶς ἀλληγορικὲς ἐκφράσεις μὲ τὶς ὁποῖες εἶναι κατὰμιστα τὰ κείμενα τέτοιου εἶδους και ὅτι συνεπῶς ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος παρερμηνειῶν και συγχύσεως.

Δ'. Ἡ διατύπωση ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Φιλόθεος γιὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ Νικοδήμου (σ. 176: «...τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων...») εἶναι δυνατὸ νὰ δικαιολογήσει τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἀρχικὴ καταγωγή της μπορεῖ νὰ ἦταν ἀπὸ ἄλλο μέρος και ὅτι θὰ ἦλθε και ἐγκαταστάθηκε ὕστερα στὴ Βέροια, ὅπως ἐγινε και μὲ τόσες ἄλλες σπουδαῖες, ποὺ, ὅπως γνωρίζομε, προέρχονταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη και ὅπ' ἄλλοῦ², και στίς ὁποῖες ὀφειλόταν και ἡ ἴδρυση πολλῶν ἐκκλησιῶν, ἀφιερωμένων λ.χ. στὸν ἅγιο Νικόλαο, τὸν ιδιαίτερα τιμώμενο ἅγιο μὲ τὶς περισσότερες γνωστὲς ἐκκλησίες στὴ Βέροια, γεγονὸς ποὺ ἀλλιῶτικα μένει ἀνεξήγητο γιὰ μιὰ πόλη, ἡ ὁποία δὲν ἦταν παραθαλάσσια³.

Ε'. Ὁ ἐγκωμιαστής του γράφει ἀκόμα ὅτι ὁ Νικόδημος ξεκίνησε τὴ μοναστικὴ ζωὴ του πολὺ νωρὶς. Δὲν ἀναφέρει ὅμως τοῖς τόπους ὅπου ἐξήσε. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ τὴν ἄρχισε στὴν περιφέρεια τῆς Βέροιας, μιὰ και τόσο ἡ πόλη αὐτή, ὅσο και ἡ περιοχὴ της ἦσαν περίφημο και πολυἀριθμο κέντρο μοναστικῆς ζωῆς, ποὺ ἀναφέρεται και εἶναι γνωστὸ ὡς «Σκήτη» τῆς Βέροιας, ἡ ὁποία βρισκόταν πέρα ἀπὸ τὸν Ἀλιάκμονα και ἡ ἀκμὴ της ἄρχισε, τὸ ἀργότερο, τὸν 9ο αἰῶνα⁴.

1. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων και λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965, σ. 45 και 52. Ἐτοιμάζω (1964 κ.έ.) τὴν κριτικὴ ἔκδοση τῶν κειμένων αὐτῶν. Περίληψή τους βλ. ὁ.π., σ. 41-53. Τὰ καινούργια στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν ὕστερα, στὰ τελευταῖα χρόνια, περιέχονται σὲ μελέτη (ὁμιλία) μου, ποὺ δόθηκε ἤδη γιὰ νὰ δημοσιευθεῖ στὸν τόμο 1982 τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος Παλαμᾶς». Ἄν μάλιστα εἶναι σωστὴ ἡ ἐρμηνεία ποὺ δίδεται σ' αὐτὴ ἐδῶ τὴ μελέτη (βλ. 3, Ε'), ὅτι δηλαδὴ ὁ Φιλόθεος μὲ τὴν ἔκφραση (σ. 179): «ἀλλὰ και σιτοδότης κατ' ἐκείνον ὁ κ. Αἰγύπτου...» ὑπαινίσσεται τὸν Ἅγιο (ὁσιο) Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη (ὁ χι τῆς Αἰγύπτου), τότε ἔχομε ἀκόμα μιὰ ἐπιβεβαίωση τῆς ὀριστικοποιημένης πιά ἀπόψεως ὅτι ὁ συμπατριώτης τοῦ Νικοδήμου ὁσιος Ἀντώνιος ἐξήσε πραγματικὰ πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὸν 13ο αἰ. και ὁπωσδήποτε πιὸ μπροστὰ ἀπὸ αὐτόν (τὸν Νικόδημο). Οἱ ἀραιώσεις τῶν δύο λέξεων ὀφείλονται σὲ μένα.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 112-136.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 172 κ.έ. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, Συνοπτικὴ..., σ. 18.

4. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 198 και σημ. 2, ὅπου και βιβλιογραφία. Ἄλλωστε και ὁ Ἱ. Καμενιάτης (ἢ Καμινιάτης), ὁ.π., σ. 494-495 τῆς ἐκδόσεως Βόννης και σ. 7-8 τῆς ἐκδόσεως G. Böhling, γράφει ὅτι και στὴν ἐποχὴ του (δηλαδὴ τὸν 10ο αἰ.) στὴν πλούσια πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης τὶς πε-

Ἄλλωστε, ὁ Φιλόθεος ἀναφέρεται, ἴσως, καὶ στὸν ὁσιο Ἄντωνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη (ποὺ καὶ αὐτὸς ἐζήσε καὶ πέθανε στὴν ἴδια περιοχὴ, γιὰτὶ γράφει ὅτι ὁ Νικόδημος μιμόταν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν νηστευτὴ ἄγιο, ὄχι ὁμως τῆς Αἰγύπτου, δηλαδὴ τὸν ἄγιο Ἄντωνιο τὸν Μεγάλο, ἀλλὰ τὸν νέο.

Φαίνεται ὅτι ὁ Νικόδημος δὲν πῆγε στὸν Ἄθωνα, στὸ Ἅγιο Ὅρος, γιὰτὶ ἀλλιώτικα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθεῖ ἀπὸ τὸν Φιλόθεο τὸ ἀξιοσημείωτο αὐτὸ γεγονός.

ΣΤ'. Ἐντυπωσιάζει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β', τοῦ Παλαιολόγου, γιὰ τὴν τύχη τῆς σοροῦ τοῦ Νικοδήμου καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησίας πρὸς τιμὴν του. Ἡ ἐξήγηση ποὺ δίνει ὁ Φιλόθεος, τονίζοντας τὴν καλοσύνη του μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι ἡ μόνη πιθανή. Θὰ πρέπει ἴσως νὰ συντέλεσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι στὰ χρόνια ἐκεῖνα πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ὁ Νήφων, ὁ Α' (1310-1314), ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴ Βέροια, δηλαδὴ ἦταν συμπατριώτης τοῦ Νικοδήμου καὶ θεωρεῖται ἰδρυτῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης· ἀσχολοῦνταν ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησιῶν καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν ἐκεῖνος, ποὺ προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ αὐτοκράτορα γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Νικοδήμου. Ἴσως ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Νήφων ἔφερε τὸν ἴδιο Βυζαντινὸ αὐτοκράτορα στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του Βέροια (ὅπως ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ ἐκδότες-μελετητὲς τῆς σχετικῆς ἐπιγραφῆς) γιὰ τὰ ἐγκαίνια τῶν περίφημων τοιχογραφιῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ποὺ ζωγράφησε ὁ Καλλιέργης¹. Δὲν ἀποκλείεται ὁμως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα νὰ ὀφειλόταν καὶ στὴ μεσολάβηση τῆς δυναμικῆς (Ἰταλίδας) δεύτερης γυναίκας του Εἰρήνης, ἡ ὁποία ἐκεῖνη τὴν περίοδο ἔμενε μόνιμα σχεδὸν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀναμειγνυόταν πολὺ στὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς, ὅπως καὶ τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους τοῦ Ἄθωνος².

ρισσότερες καὶ τίς πιὸ ἀξιόλογες ἐκτάσεις κατεῖχαν τὰ μοναστήρια, ὅπου ζοῦσαν πολλοὶ μοναχοί. Πρβλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Παγκαρπία μακεδονικῆς γῆς, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 279-280 καὶ 302, ὅπως καὶ τίς σ. 281, 297 καὶ 319 (=Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περ. «Μακεδονικὰ» 17, 1977, 1-38).

1. Βλ. Στυλ. Πελεκανίδη, ὁ.π., σ. 6 κ.έ. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 130-131 καὶ 178, σημ. 2. Γιὰ τὸν Νήφωνα βλ. καὶ Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople, τ. 1, μέρ. 5 (J. Darrouzès), Παρίσι 1977, σ. 1-18 (ἀριθ. 2000-2027).

2. Βλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., σ. 367 κ.έ. Πρβλ. ἀκόμα καὶ Ana Cituridu, ὁ.π., σ. 266-267, Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξα-

Ζ'. Ὁ Φιλόθεος ἀναφέρει ὅτι οἱ δολοφόνοι τοῦ ὁσίου ἔπασαν ὕστερα στὰ χέρια «Λατίνων», κάπου κοντά στή Θεσσαλονίκη. Ποιοὶ ὁμῶς ἦσαν αὐτοὶ οἱ «Λατίνοι» ἐπιδρομεῖς, πού λεηλατοῦσαν τὴν ἀγροτικὴ περιοχὴ τῆς μακεδονικῆς πρωτεύουσας;

Ὁ R. Janin ὑποστήριξε¹ ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ Καταλανοί, οἱ ὁποῖοι λεηλατοῦσαν τὴν περιοχὴ τῆ χρονικῆ περιόδου 1308-1309. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ φαίνεται πολὺ πιθανή, γιατί πραγματικά στὰ χρόνια 1307-1309 οἱ Καταλανοὶ ἔκαμαν ἐπιδρομὲς καὶ στὴ Μακεδονία, ἀκόμα καὶ στὰ περὶχωρα τῆς Θεσσαλονίκης, μάλιστα δὲ λίγο ἔλειψε νὰ καταλάβουν καὶ τὴν πόλη αὐτὴ (1308), ἀλλὰ εὐτυχῶς νικήθηκαν τελικά (1309) ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸ στρατηγὸ Χανδρηνὸ κοντά στὴ Βέροια, γεγονός τὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Σερβίας Δανιήλ Β' (1324-1337)².

Μὲ βία τὸ δεδομένο αὐτὸ πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Νικοδήμου πρέπει νὰ συνέβηκε λίγο νωρίτερα. πάντως κοντά σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, δηλαδὴ, τὸ ἀργότερο, τὸ 1307-1308.

Η'. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ προσεγγίσουμε πιά γιὰ πρώτη φορά καὶ στὸν χρόνον τῆς γεννήσεως τοῦ ὁσίου, πού πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στὰ 1260-1270, ἀφοῦ μᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ὁσιος δολοφονήθηκε (1307-1308), ὅταν ἦταν 40 χρόνων ἢ κάπως μεγαλύτερος.

Ἐπομένως καὶ ἡ ἐκκλησία, πού ἀφιερώθηκε στὸν ὁσιο, πρέπει νὰ κτίστηκε μετὰ τὸ 1307-1308 καὶ συγκεκριμένα λίγα χρόνια ὕστερα, ἀφοῦ ὁ Φιλόθεος γράφει γιὰ τὴ μεταγενέστερη ἀνακάλυψη τῆς ἄλειπτης σοροῦ τοῦ Νικοδήμου ὅτι ἔγινε «...χρόνων οὐ πολλῶν παρῳχηκότων...»³.

φανισθεῖσα..., ὁ.π., σ. 323, καὶ P. Magdalino, Some Additions and Corrections to the List of Byzantine Churches and Monasteries, R.E.B. 35(1977) 277-285, καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 282.

1. Βλ. R. Janin, ὁ.π. Πρβλ. καὶ P. Magdalino, ὁ.π., σ. 282. Συνεπῶς, τὸ «Λατίνοι» δηλώνει ἐδῶ τὸ θρησκεῦμα.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονιδῆ, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 37 καὶ σημ. 2 τῶν σ. 37-38, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., σ. 373-374, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Ὁ Μ. Γεδεών, ὁ.π., σ. 186, γράφει: «Τὸ ἐγκώμιον καθιστᾷ γνωστὸν ναόν, πρὸ τοῦ 1340 βεβαίως οἰκοδομηθέντα, βασιλικαῖς δαπάναις, ἐν Θεσσαλονίκη, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου τούτου, Νικοδήμου, τοῦ νέου». Ἡ Ana Cituridu, ὁ.π., σ. 266, τὸ ὀνομάζει παρεκκλησίη (ἔτσι τουλάχιστο μεταφράστηκε τὸ κείμενον τῆς στᾶ ἑλληνικά), ὅπως καὶ ὁ Γ. Ι. Θεοχαρίδης, ὁ.π., σ. 324, ἐνῶ ὁ R. Janin, ὁ.π., ἀναφέρει ναὸ-ἐκκλησία («église») καὶ ὄχι παρεκκλησίη (chappelle), μεταφράζοντας σωστὰ τὴ λέξη, τὴν ὁποία χρησιμοποίησε ὁ Φιλόθεος (σ. 185: «νεών»). Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμα ὅτι ὁ Φιλόθεος δὲν γράφει ὅτι ὁ τάφος καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου ἦσαν μέσα στὸ μοναστήρι, ἀλλὰ ἔξω, μὰ κοντὰ σ' αὐτὸ. Πραγματικά, στὴ σ. 181 γράφονται τὰ ἑξῆς: «Τῆς πύλης δ' ἐκείθεν λοιπὸν ἀτίμως ἀνελόμενοι τὸ κομιδῆ τούτου τίμιον σῶμα, αὐτὸ τοῦτο τοῦ ἀοιδίου ἐτι

Θ'. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἀκόμα καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Νικοδήμου (ποὺ κάμνει ὁ Φιλόθεος) σὺν ἐπόπτη καὶ κληρονόμου τῆς οὐράνιας («ἄνω») Ἱερουσαλήμ¹, γιατί εἶναι πιθανὸ ἢ ἔκφραση αὐτὴ νὰ μὴ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Φιλόθεο μονάχα ἀλληγορικά ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ συνδέσει τὴν ἐκκλησία τοῦ Βεροιώτη ὀσίου μὲ τὸ μοναστήρι τῆς Θεσσαλονίκης, ποῦ ἦταν ἀφιερωμένο στὴν Ἱερουσαλήμ². Φαίνεται λοιπὸν ἢ ὅτι βρίσκονταν κοντὰ οἱ ἐκκλησίες τοῦ ὀσίου Νικοδήμου καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἢ, ἀλλιῶτικα, μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι, ἴσως, τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ δὲν ἔχομε νεώτερες πληροφορίες μετὰ τὸ 1335³, ἐνὼ ξέρομε ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου ὑπῆρχε τότε ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔγραψε τὸ Ἐγκώμιό του ὁ Φιλόθεος, δηλαδὴ στὰ τέλη τοῦ πρώτου μισοῦ ἢ, ἀλλιῶτικα,

ζῶντος ἐπισκήψαντος, ἵνα κὰν τοῦτω μειζῶνων ἄρα τύχη τῶν γερῶν, ἐκεῖ σέ ποὺ τῆς μονῆς ἔγγιστα θάπτουσι» (ἡ ἀραιώση εἶναι δική μου). Τοῦτο ἀλλῶστε προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ποὺ ἀναφέρεται ἀμέσως ὕστερα, ὅτι δηλαδὴ μετὰ λίγα χρόνια μία πολυάριθμη ὁμάδα Θεσσαλονικιωτῶν βρέθηκε σὲ ἐκεῖνον τὸν χώρο καὶ ἀνακάλυψε τὸ σῶμα τοῦ Νικοδήμου, γιατί ἡ διατύπωση καὶ τὸ πνεῦμα τῆς συνηγορεῖ σ' αὐτό, ἀφοῦ πρέπει νὰ πρόκειται γιὰ τοποθεσία, ὅπου ὑπῆρχε καὶ κοινόχρηστος καὶ προσιτὸς σὲ ὅλους δρόμος, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν τέτοιος ὅποιος (δρόμος) βρισκόταν μέσα στὰ τεῖχη, στὸν περίβολο τοῦ μοναστηριοῦ. Τὰ ἴδια προκύπτουν καὶ ἀπὸ τὸ προσεχτικὸ διάβασμα τῆς συνέχειας (σ. 182) τοῦ Ἐγκωμίου, ὅπως καὶ ἀπ' ὅσα σημειώνονται στὸ τέλος (σ. 185), ὅπου διευκρινίζεται συγκεκριμένα ὅτι ἡ ἐκκλησία κτίστηκε ὅπου, ἀκριβῶς, βρέθηκε ἡ σορός καὶ ὅπου εἶχε ἐναποθεθεῖ πάλι μὲ τιμές τὸ σκήνωμά του (σ. 182). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Νικόδημος ὄχι μονάχα μετὰλαβε ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη (σ. 181), ἀλλὰ ἐκεῖ καὶ τιμήθηκε ὕστερα, δηλαδὴ κοντὰ μὰ ὄχι μέσα στὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη. Ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω προκύπτει ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου (ἐπομένως καὶ τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη) πρέπει νὰ βρισκόταν σὲ ἐξοχικὸ μέρος, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἐξοδο τῆς πόλεως, κοντὰ στὸ τεῖχη τῆς, τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

1. Βλ. Μ. Γεθεών, ὁ.π., σ. 185: «ὁ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐπόπτης καὶ κληρονόμος, ἴλεως ἔσο μοι τῆς προπετείας». Ὁ Φιλόθεος συνῆθιζε, ὅπως φαίνεται, νὰ χρησιμοποιεῖ πολὺ τὴν ἔκφραση αὐτὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Βλ. Βασιλείου Σ. Ψευτογκᾶ, Φιλοθέου Κοκκίνου..., ὁ.π., σ. 161, στίχ. 270-273: «...Μακάριοι γὰρ φησιν οἱ πραιεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονόμησουσι τὴν γῆν, τὴν ἄνω δηλονότι μητρόπολιν, τὴν νοητὴν Ἱερουσαλήμ «τὴν τῶν πρωτοτόκων οἰκίαν τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς», αὐτὴν φημι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (ἡ ἀραιώση εἶναι δική μου). Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἀναφορά στὴν ὄσια, ἁγία Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ στὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Πρβλ. καὶ ἄλλες ἀναφορές σ' αὐτὴ στοῦ Ἰδίου, ὁ.π., σ. 280 (εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ τοπωνυμιῶν). Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ἔκφρασεως βλ. Christine Angelidi, Remarques sur la description de la Jérusalem céleste, «XVI Internationaler Byzantinistenkongress Wien 4-9 Okt. 1981. Akten». II Teil, 3 Teilband, σ. 207-215.

2. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα..., ὁ.π., σ. 340-344. Πρβλ. R. Janin, ὁ.π., σ. 386, καὶ P. Magdalino, ὁ.π., σ. 284.

3. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα..., ὁ.π., σ. 340-344. Ἄλλῶστε καὶ γιὰ τὸ 1335 δὲν ἀναφέρεται πιά ἐκκλησία ἀλλὰ οἰκόπεδο τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλήμ.

στήν ἀρχή τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ¹. Ὑπάρχει λοιπὸν ἡ πιθανότητα νὰ ἀντικατέστησε ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου τὶς λειτουργικὲς ἀνάγκες ποὺ ἱκανοποιούσε νωρίτερα ἡ ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ.

Σημειώνω ἀκόμα ὅτι ἡ γενέτειρα τοῦ Νικοδήμου Βέροια φέρεται σὺν τόπος τοῦ μαρτυρίου τῆς ἀγίας Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν παιδιῶν τῆς, Σεκένδου, Σεκενδίκου καὶ Κηγόρου, τὸν 3ο μ.Χ. αἰ., στὰ χρόνια τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα Πρόβου καὶ ὅτι ὑπῆρχε καὶ σ' αὐτὴ τὴν πόλη περιφέρη ἐκκλησία, μιὰ καὶ ἡ Ἁγία Ἱερουσαλήμ ἦταν ἡ πρώτη πολιοῦχος τῆς Βέροιας, ὅπου γινόταν καὶ μεγάλο ἐτήσιο, θρησκευτικὸ πανηγύρι στὴ μνήμη αὐτῆς καὶ τῆς Ἁγίας Σολομονῆς. Μάλιστα, ἡ ἐκκλησία αὐτὴ σωζόταν μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας καὶ κᾶθε σὲ πυρκαϊά².

Ἐξᾶλλου καὶ ἡ ὕπαρξη μέχρι σήμερα ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου στὴ Θεσσαλονίκη δὲν εἶναι γεγονόςὸς χωρὶς σημασία, ἐὰν βέβαια δεχτοῦμε ὅτι εἶναι ἀφιερωμένη καὶ αὐτὴ στὸν ὄσιο Ἀντώνιο τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ὅπως πιστεύω ὅτι συμβαίνει³.

1. Ὁ Μ. Γεδεών, δ.π., σ. 186, γράφει ὅτι ὁ Φιλόθεος ἦταν ἡγούμενος τοῦ Φιλοκάλλη καὶ θεωρεῖ πῶς πιθανὸν νὰ συνέβηκε τοῦτο πρὸ τοῦ 1340. Ἡ Ana Cituridu, δ.π., σ. 266, δέχεται ὅτι τὸ Ἐγκώμιο αὐτὸ γράφτηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ. καὶ ὅτι (σ. 267), ἐπειδὴ ὑπῆρχαν στενὲς σχέσεις μεταξύ τῶν μοναστηριῶν τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ Φιλοκάλλη, γνώριζε ὁ Φιλόθεος τὶς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς τοῦ Νικοδήμου, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ὅτι ὁ Φιλόθεος πρέπει νὰ ἤξερε ὅλα τὰ σχετικὰ, ἀφοῦ διατέλεσε ἡγούμενος (ἐκτὸς τῆς Λαύρας καὶ) τοῦ Φιλοκάλλη (βλ. Μ. Γεδεών, δ.π., σ. 185 καὶ 186, ὅπως, ἐξᾶλλου, ρητὰ τὸ μνημονεύει καὶ ἡ ἴδια στὴ σημ. 35 τούτης τῆς μελέτης τῆς). Πρβλ. ὁμως καὶ Ρ. Μαδαλινο (δ.π., σ. 282), ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ὁ Φιλόθεος συνέθεσε τὸ Ἐγκώμιο στὸν Νικόδημο τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν ἡγούμενος τοῦ Φιλοκάλλη, δηλαδὴ στὰ τέλη τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 1, Βέροια 1960, σ. 185-189, 212 καὶ 225, καὶ τ. 2, σ. 169 καὶ 189, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Τελευταῖα (Ἀθήναι 1980) ἀνατυπώθηκε (ἀπὸ τὴ μητρόπολη Βεροίας-Ναούσης, στὰ πλαίσια τῶν ἐκδόσεων ἢ ἐπανεκδόσεων τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων τῆς περιοχῆς τῆς) ἡ ἀκολουθία τῆς. Ὁ βίος τῆς εἶναι κείμενο ποὺ ἀγνοήθηκε καὶ δὲν ἀξιοποιήθηκε (ἀπ' ὅσα ξέρω), ἀν καὶ δημοσιεύτηκε πρὶν πενήντα χρόνια περίπου (τὸ 1935), καί, παρ' ὅλες τὶς γνωστὲς ὑπερβολὲς του, περιέχει ἀξιοπρόσεχτα στοιχεῖα (ἀκόμα καὶ ἱστορικά, γεωγραφικὰ κ.λ.), τὰ ὁποῖα εἶναι ἀγνωστα ἀπὸ ἄλλες πηγές.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος..., σ. 62-63. (Βλ. τὴ σημ. 65 καὶ τὶς ἐκ. 29 καὶ 30). Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔπαθε βλάβες στοὺς σεισμοὺς τοῦ 1978, ἐπισκευάστηκε καὶ ἄρχισε νὰ ἐπαναλειτουργεῖ πρόσφατα (23 Μαΐου 1982). Τέλος, ἀπετέλεσε ἀντικείμενο μελέτης δυάδας νέων ἐρευνητῶν καὶ ἀνακοινώσεώς τους στὸ «Δεύτερο Συμπόσιο βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης», ποὺ συγκλήθηκε τελευταῖα (9-11.4.1982) στὴν Ἀθήνα, ἀπὸ τὴ «Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία». Βλ. Πρόγραμμα καὶ περιλήψεις ἀνακοινώσεων, σ. 92-93, ὅπου καταχωρίζεται περίληψη τῆς σχετικῆς ἀνακοινώσεως τῶν Χ. Σιὰ ξ α μ ἄ ν η - Σ τ ε φ ἄ ν ο υ καὶ Β. Κ ο ν ι ὀ ρ δ ο υ, μέ τίτλο «Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Θεσσαλονίκης». Εὐχαριστῶ

Τὰ δύο αὐτὰ δεδομένα εἶναι μία ἀκόμα ἀφορμὴ γιὰ νὰ σκεφθεῖ κανένας πόσο χρήσιμη καὶ πολλαπλὰ ωφέλιμη θὰ μπορούσε νὰ ἦταν μιὰ ἐξονυχιστικὴ, εἰδικὴ μελέτη ποὺ θὰ διερευνοῦσε τὶς σχέσεις καὶ τὶς ἀλληλοεπιδράσεις, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τῶν δύο αὐτῶν πόλεων, δηλαδὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βέροιας.

Ἄλλωστε, ὁ Βεροιώτης ὄσιος Νικόδημος, γνωστὸς πιά ἅγιος τῆς Θεσσαλονίκης, θὰ εἶναι ἀσφαλῶς ἕνας αἰώνιος καὶ ἀσπαστος κρίκος γιὰ τὸν σύνδεσμό τους, «ἐπινεύσει καὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ»...

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

Τελευταία (20-4-1983) ὁ φίλος ἐπίκουρος καθηγητὴς κ. Ἀπόστολος Γλαβίνας εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ στείλει ἀνάτυπο δημοσιεύματος τοῦ πανεπιστημιακοῦ καθηγητῆ κ. Δημητρίου Γ. Τσάμη, ποὺ κυκλοφόρησε πρόσφατα μὲ τίτλο: «Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου στὸν ὄσιο Νικόδημο, τὸ νέο», Ε.Ε.Θ.Σ. τοῦ Ἀριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 26(1981) 87-100. Ἀποτελεῖ νέα, ἐπιστημονικὰ ἀφογή ἔκδοση, μὲ δισέλιδη (σ. 87-88) εἰσαγωγή. Καταχωρίζονται 52 βιβλιογραφικὲς κ.λ. σημειώσεις, γίνονται οἱ ἀπαραίτητες διορθώσεις κ.λ. καί, τέλος, δημοσιεύεται (σ. 100) καὶ πίνακας ὀνομάτων. Δυστυχῶς, δὲν ἦταν δυνατό νὰ γίνῃ πιά ἡ ἀναδιάρθρωση τῆς πρὸ πάνω ἐργασίας μου καὶ συγκεκριμένα ἡ παραπομπὴ στὴν κριτικὴ αὐτὴ ἔκδοση, γιατί εἶχε στοιχειοθετηθεῖ κιόλας ἡ μελέτη μου καὶ μάλιστα βρισκόταν ἤδη στὸ στάδιο τῆς δευτέρας διορθώσεως τῶν τυπογραφικῶν δοκιμῶν.

τοὺς πρὸ πάνω ἐρευνητές, γιατί μοῦ προμήθευσαν φωτοτυπία ὀλόκληρης τῆς πολὺ ἐνδιαφέρουσας μελέτης τους, ποὺ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ 24 παραπομπές, ὅπου συγκεντρώνεται καὶ πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία. Οἱ δύο ἐρευνητές καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Θεσσαλονίκης πρέπει νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ βυζαντινὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ ἀποδίδουν σ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς ὅτι (ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου) ἦταν θεραπευτήριον τῶν ἀρρώστων φτωχῶν. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται ἡ περίπτωση νὰ ἦταν ἀφιερωμένη ἡ ἐκκλησία αὐτὴ στὸν ὄσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀνεκάθεν θεραπευτὴς τῶν τρελῶν, σ' ὀλόκληρο τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὁσῖος Ἀντώνιος..., σ. 70-72 καὶ εἰκ. 25α, 25β καὶ 26, σ. 51, 55 καὶ 57. Ἐξάλου, καὶ στὴ Βέροια ὑπῆρχε ἀνεκάθεν (ὅπως καὶ σήμερα) καὶ ἐκκλησία (ἐνορία) τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅπου προσέτρεχαν γιὰ θεραπεία οἱ σωματικὰ (ὅμως, καὶ ὄχι οἱ ψυχικὰ) ἀρρωστοί. Ἐπομένως, ὁ συσχετισμὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ μοναστήρι τῶν θαυματουργῶν Ἁγίων Ἀναργύρων δὲν ἀποκλείει ἀναγκαστικὰ καὶ τὴν περίπτωση νὰ εἶναι ἀφιερωμένη αὐτὴ στὸν ὄσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ἢ καὶ σ' αὐτὸν, ὅπως συμβαίνει στὴν ἐκκλησία τοῦ Βόλου, ὅπου ὑπάρχει ἐκκλησία κτισμένη στὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου καὶ ταυτόχρονα καὶ τοῦ Ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τοῦ Βεροιώτη. Καὶ αὐτὴ ἦταν πάντοτε θεραπευτήριον τῶν ψυχικῶν ἀρρωστων (τρελῶν). Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὁσῖος Ἀντώνιος..., σ. 74-77, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ εἰκόνες (ἀρ. 42-46).

R É S U M É

Georges Chionidis, Le moine saint Nicodème, le Nouveau, Veriote, troisième saint odoriférant de Salonique (XIIIe - XIVe s.) et certains problèmes autour de sa vie.

Le «Mémoire» de Philothéos, patriarche œcuménique de Constantinople, publié par M. Ghédéon (1911), sert de point d'appui pour la rédaction d'un «συναξάριον», à savoir d'une biographie de saint Nicodème, le Nouveau, qui reste inconnu quoiqu'il fut le troisième (autant que nous en sachions) saint odoriférant de Salonique.

L'intérêt porté à ce saint-là est dû à ses liens avec le monastère de Philokalli à Salonique, autour duquel s'est déjà formé une certaine «littérature», due notamment aux publications de R. Janin et de P. Macdalino, portant sur les églises et les monastères de la capitale macédonienne et, particulièrement, sur les études plus spécialisées de A. Tsitouridou et du professeur G. I. Théocharidis.

Pourtant, tout ce qui a été écrit jusqu'à présent au sujet de saint Nicodème est très peu, bien que sa vie fût fort intéressante et particulière.

D'après le matériel existant et à l'aide de la bibliographie disponible (qui se réfère à 32 notes poussant plus loin le commentaire de problèmes spéciaux), il s'ensuit que:

Nicodème est né à Veria de la Macédoine aux environs de 1260-1270 et il est mort vers 1308-1309.

De noble origine—sa famille était la plus notoire de la ville—il est très tôt devenu moine et il a même décidé de mener une vie d'ascète.

Il est fort possible qu'il a inauguré son activité de moine à la région Σκήτη de Veria et a fini par se trouver dans le monastère cénobite de Philokalli à Salonique.

Il a essayé de ramener à la voie du salut les prostituées de Salonique, ce qu'il a provoqué sa poursuite de la part du supérieur du monastère (ἡγούμενος) et son envoi dans un couvent de campagne où il a trouvé la mort, assassiné par de malfaiteurs.

On l'a communié et enterré près de là, hors du monastère et de ce lieu

surgissait peu à peu un odorat (εὐωδία) qui a incité les chrétiens de chercher et de découvrir sa dépouille, intacte et nullement décomposée.

Après ces événements, on lui a conféré tous les honneurs mérités et on l'a de nouveau enterré au même lieu, par l'intervention personnelle de l'empereur byzantin Andronic le deuxième; on a même bâti une église «extramuros», près de sa tombe, à l'extérieur de monastère de Philokalli et les fidèles y venaient se procurer de myrrhe et de se guérir.

On raconte bien de miracles dûs à sa grâce; l'article en cite trois d'eux, les plus significatifs.

Les assassins de Nicodème ont été punis, arrêtés par les Catalans qui ravageaient la région (1308-1309).

Philothéos a ramassé tout le matériel pour la rédaction de son Mémoire élogieux, s'appuyant aux récits de tous ceux qui vivaient dans le monastère, chose qui, d'une part, comportait certaines difficultés, puisqu'il n'y avait pas de documents écrits, mais qui, d'autre part, facilitaient la situation, puisque Philothéos, lui-même, fut aussi l'un des supérieurs (ἡγούμενος) de ce monastère de Philokalli.

ΔΗΜΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

Επισημαίνεται ότι η παρούσα έκδοση είναι η πρώτη έκδοση της βιβλιοθήκης και περιλαμβάνει τα βιβλία που έχουν δωρεάν προσκομισθεί από τους ενδιαφερόμενους. Η βιβλιοθήκη λειτουργεί με την ευγενική χορηγία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Τα βιβλία που έχουν δωρεάν προσκομισθεί από τους ενδιαφερόμενους, παραμένουν στην ιδιοκτησία των δωρητών και η βιβλιοθήκη διατηρεί το δικαίωμα να τα επιστρέψει στους δωρητές, εφόσον αυτοί το ζητήσουν. Η βιβλιοθήκη λειτουργεί με την ευγενική χορηγία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Τα βιβλία που έχουν δωρεάν προσκομισθεί από τους ενδιαφερόμενους, παραμένουν στην ιδιοκτησία των δωρητών και η βιβλιοθήκη διατηρεί το δικαίωμα να τα επιστρέψει στους δωρητές, εφόσον αυτοί το ζητήσουν.

Η βιβλιοθήκη λειτουργεί με την ευγενική χορηγία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Τα βιβλία που έχουν δωρεάν προσκομισθεί από τους ενδιαφερόμενους, παραμένουν στην ιδιοκτησία των δωρητών και η βιβλιοθήκη διατηρεί το δικαίωμα να τα επιστρέψει στους δωρητές, εφόσον αυτοί το ζητήσουν. Η βιβλιοθήκη λειτουργεί με την ευγενική χορηγία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Τα βιβλία που έχουν δωρεάν προσκομισθεί από τους ενδιαφερόμενους, παραμένουν στην ιδιοκτησία των δωρητών και η βιβλιοθήκη διατηρεί το δικαίωμα να τα επιστρέψει στους δωρητές, εφόσον αυτοί το ζητήσουν.

ΔΗΜΟΣΙΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

1

2